

Erdélyi Örmény Gyökerek

Füzetek

Fővárosi Örmény Klub időszaki kiadványa
I. évfolyam 1997/5. szám

1997. július

„Emlékek nélkül,
népeknek híre csak
árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén du. 17 órakor - hívtatán és hívtatlanul - mindenkit szeretettel vár klubdélutánjaira a Budapest V. Semmelweis u. 1-3. I. emeleti zenetermébe.

Világosító Szent Gergely emlékezete

(Az örmények megkeresztelkedésének történelmi körülményei)

A Fővárosi Örmény Klubban 1997. jun. 19.-én elhangzott előadás kivonata.

1. Irán és Róma között

Arménia a hellenisztikus görög kultúra egyik központjának számított Nagy Sándor után, a Seleukidák idején. A kaukázusi ország birtoklásáért azonban gyakran mérték össze fegyvereiket a római légiók és Kr. e. 249 óta a médek és a perzsák helyére lépő párthusok egymással. Kr. e. 190-ben a rómaiak ismét összecsaptak a Seleukidákkal, s ekkor teremtődött meg a lehetőség 189-ben az önálló Arménia megteremtésére I. Artasesz király vezetésével. Utódai, az "artaseszida" dinasztia idején (Kr. e. 189- Kr. u. 12) a hellenisztikus görög kultúra fénykorát élte az örmény fennsíkon.

A rómaiak és az iráni párthusok egyaránt szerették volna meghódítani a Kaukázust. Azonban a legokosabb megoldásnak az bizonyult, hogy Arméniát meghagyták ütközőállamnak a két rivális nagyhatalom, Róma és Irán között. Az örmény trónra a párthus király öccse, I. Tiridat került, ez biztosította a perzsa függőséget, de római megerősítéssel gyakorolhatta uralmát az örmények felett. Ez tehát római-iráni "condomíniumot" jelentett az örmények számára Kr. u. 53-428 között az "arsakida" dinasztia idején. I. Tiridatot maga Néró császár koronázta királlyá Rómában Kr. u. 66-ban. Az elméleti alapot a Rhandeia-i egyezmény szolgáltatta Kr. u. 63-ban: az örmény trónon az iráni aracidák Róma vazallusaként uralkodhatnak.

Az így kialakított politikai keretek azonban nem érintették a kultúrát, ugyanis a pártusok maguk is messzemenően hellenizálódtak. De a hosszú pártus uralom más vonatkozásban mégiscsak maradónak bizonyult: a szókincs 1/5-e ugyanis pártus eredetű!

Kr. u. 227-ben azonban változás következett be Iránban: a hellenizálódott pártusokat felváltja a "megújult" Iránban az újperzsa, "Szaszánida" uralom. Ez ellenreakció volt a hellenizmusra, sajátos perzsa nemzeti színezettel. Az ideológiát mindehhez a zoroasztrizmus szolgáltatta, szélsőséges dualista világszemléletével, s a tűzimádó mazdeizmus erőszakos terjesztésével.

Arméniában azonban továbbra is uralmon maradtak a pártus eredetű arsakidák. Kultúrájukat továbbra is a hellenizmus vallási nyitottsága, szinkretizmusa jellemezte. Idegen volt tehát a Római Birodalomban a Néró óta időről-időre fellángoló keresztényüldözések politikája is az anatóliai görög kultúra világától. Az iráni hatalomváltással nagyjából egyidőben, a III. sz. közepén éppen egy ilyen keresztényüldözés söpört végig a Római Birodalomban, Décius császár alatt 249/50-ben. De hasonlóan véres keresztényüldöző volt fél évszázaddal később az a Diocletianus császár is, aki III. Tiridatot személyesen koronázta az örmények királyává. 298-ban ugyanis a perzsa nagykirály Rómának engedte át a szuveranitást Arménia felett a Kaukázusban a Nisibis-i egyezmény értelmében. Innét tehát érthető, hogy miért vett részt az örmény király is kezdetben a Diocletianus-i keresztényüldözésben.

2. A kereszténység és az örmények

Már Néró császár idejéből tudunk a kereszténység terjedéséről az örmények között. Első terjesztői még Jézus Krisztus apostolai közül kerültek ki. Szent Bertalan apostol az első, ő Armenia Minorban, az Eufrátesz nagy kanyarulatánál hirdette az "örömhírt", társa volt Júdás Tádé, Mezopotámia apostola, Kr. u. 50-68 között. Utánuk jönnek a többi tanúságtevők, az örömhír terjesztői az örmények között. Szépen sorjában mindnyájan beállnak szőlőmunkásnak az Úr örmény szőlőjébe.

Így aztán 200 tájékan Tertullianus már beszámolhatott a kereszténység terjedéséről az örmények között: idézi Meruzanész örmény püspök Alexandriába írt levelét.

Ebbe a sorba állt be Krikor Luszavorics, Világosító Szent Gergely is. Nem ő az első, és nem is az utolsó az evangélium terjesztőinek sorában az örmények között. Munkásságának kezdetén először neki is szembe kellett néznie III. Tiridat király keresztényüldöző politikájával, s személyesen is meg kellett tapasztalnia, hogy mit jelent a keresztény ember számára Krisztus keresztjének árnyékában élnie.

Diocletianus császár keresztényüldöző politikáját egészen 305-ös lemondásáig folytatta a Római Birodalomban. Nem így történt azonban Arméniában, ahol a IV. sz. fordulójára Világosító Szent Gergely hatására maga a keresztényüldöző örmény király is megtért. Gergely a király rokona volt, maga is pártus származású. Mégis az örmények apostola lett.

A személyes szándékokon túl azonban egyéb szempontok is közrejátszottak az örmények keresztény hitre térítésében. Arméniának többszörösen is érdekében állt a hellenisztikus tradícióinak megmentése, mind a perzsa, mind pedig a római befolyás kivédésére. A hellenizmus vallási szinkretizmusától, toleranciájától egyaránt távol állt a keresztényüldöző Róma és a tűzimádó Irán. A kereszténység felvételével tehát Arménia 301-ben az anatóliai hellenisztikus kultúrkörhöz tartozását mélyítette el, hiszen a kereszténység is sokat merített a hellenizmusból. A példa 12 évvel később magában Rómában is követésre talál, amikor Nagy Konstantin 313-ban kiengedi a katakombákból a keresztényeket...

3. A népvándorlás viharai közt: a bibliafordítások százada

Világosító Szent Gergelyre várt az örmények első "katholikosz"-aként az örmény hierarchia megszervezése. Az egyetemes kereszténység első zsinatán, 325-ben Níceában már fia, Arisztakész képviseli az örményeket. 355/56-ban az első örmény nemzeti zsinat megtartására is sor került Astishat-ban. 374-ben pedig Huszik katholikosz önállósítja az örmény egyházat Kappadókiától, s megkezdődik az önálló örmény liturgia kialakítása, áttérnek a szírről az örmény nyelv használatára a liturgiában. Valami azonban még hiányzik...

375-ben a hunok átlépik a Volgát, s ezzel kezdetét veszi a népvándorlás kora Európában. A Római Birodalom az aldunai limes mentén átszakad, a hunok elől menekülő gótok elárasztják a balkáni provinciákat. Nagy Theodosius császár ekkor, 380-ban teszi államvallássá a katolikus orthodox hitet, amely végső megfogalmazását 381-ben a konstantinápolyi egyetemes zsinaton nyeri el. Az itt született hitvallás némileg bővebb változatát használják mindmáig az örmények liturgiájukban, egyforma hangsúlyt helyezve Jézus Krisztus Istenségére és emberségére. De ekkor születik meg Betlehemben Szent Jeromos tollából a nyugati kereszténység latin nyelvű bibliafordítása, a "Vulgata" is - igaz ugyan, hogy fél évszázaddal korábban már kész volt Wulfila gót bibliafordítása, a germán népek használatára. A népvándorlás viharai közt a stabilitást egy könyv, a Biblia nemzeti nyelvekre történő lefordítása jelenti csupán... Világbirodalmak dőlnek hamarosan össze és új nemzetek születnek. A Római Birodalom 395-ben végleg kettévál, de a békés "condomíniumnak" is vége az örmény fennsíkon: 387-ben Arméniát felosztják Róma és a Szaszanida Irán között. (Bár az örmény királyság intézménye perzsa vazallusként tovább él még 428-ig az iráni részen.) 395-ben a Római Birodalom kettéválását kihasználva a hunok másfél évre betörnek a Kaukázusba, Szíria, Kisázsia és a Pontusz vidékén fogják harapófogóba Bizáncot.

És még ugyanekkor, a hun invázió idején Meszrop Mastoc révén megszületik az örmény ABC, s egy emberöltő alatt kész az örmény bibliafordítás.

Éppen időben. Az utolsó pillanatban. 402-ben Ravennában temetik Rómát: Ravenna lesz az új nyugatrómai főváros. De ez se odázhathatja el 406. szilveszter éjének

katasztrófáját: a befagyott Rajnánál átszakad a limes és barbár germánok özönlik el a Nyugatrómai Birodalmat. 410-ben Alarik nyugati gótjai kirabolják Rómát, 430-ban pedig már Afrikában ostromolják a vandálok Hippo Regiust, Szent Ágoston székvárosát. Ágoston ekkor vetette pergamenre vízióit az "Isten városáról" (De civitate Dei).

..."Jaj, minden perc az utolsó lehet.
S a szennyes örvény torkába temethet
Görög szépséget, héber bölcsességet,
Római rendet, - mindent, amiért
Embernek lenni, élni érdemes."

(Sík Sándor: Jeromos a barlangban)

451-ben Attila küzd Catalaunum síkján, Mauriacum mellett a Római Birodalommal, Kalkhedonban a görögök Jézus Krisztusról vitatkoznak, Avarajr-nál pedig az örmények vívják élet-halál harcukat a perzsákkal... Világbirodalmak omlanak össze, így 476-ban maga, a Nyugatrómai Birodalom is; új népek tűnnek fel és tűnnek le a történelem színpadán, mint például a rettegett hunok. Elvész hosszú időre az örménység minden külső, állami kerete, de egyvalami nem: *az örmény Ige!* Nem a nagynéha, oly ritkán meglévő, majd újra-meg újra eltűnő örmény államiság, hanem az örmény kereszténység, az örmény egyház, az örmény Ige (Schütz Ödön csodálatos, örökszép megfogalmazásával) az, amely több, mint másfélezer éven át, mindmáig megőrizte az örménységet...

..."Igen, tudom a nagy ígéretet:
Ne féljete, én veletek vagyok,
Mindennap a világ végezetéig! -
De hogy lehetsz velünk, Uram, ha mink,
Mink, keresztények nem vagyunk veled! ..."

(Sík Sándor: Jeromos a barlangban)

Csak az örmény kereszténység, csak az *örmény Ige* tarthat össze ma is minket.

Dr. Magyar István Lénárd
egyetemi tanár

<><><><><>

Néhány szó az erdélyi örmény identitásról

Az Erdélyben élő örmény származású lakosokról nem beszélhetünk manapság *örménységként*: a XVII. században I. Apafi Mihály fejedelem által betelepített örmények leszármazottjai már régen megszűntek etnikai kisebbségnek lenni. Több tényező is akadályozza, hogy az erdélyi magyar-örmények valamiféle etnikai kisebbségi formá-